

אליקים רובינשטיין

משפט שלמה (מלכים א', ג', ט"ז-כ"ח)

משפט שלמה הפך שם נרדף למשפט חכם, אך גם ובמיוחד למשפט ה"חותך את הדין", פשוטו וגם משמעו - ועושה צדק. שלמה המלך הצעיר, בראשית דרכו, משיב לבורא השואל אותו בחלום הלילה בגבעון "מה אתן לך" (ג', ה') "ובקשתו היא" (ג', ט') "ונתת לעבדך לב שמע לשפט את-עמך להבין בין-טוב לרע כי מי יוכל לשפט את-עמך הכבד הזה". הקדוש ברוך הוא נענה לו ומייד בשובו לירושלים באה שעת מבחן. אביא את הדברים בלשוני, וכמובן הלומד יעיין תחילה בסיפור המקראי במקורו. שתי נשים זונות (ויש שיפרש, כרחב בת יריחו, שהיו פונדקאיות מוכרות מזון) רבות - מריבה קשה בין שתיים האוחזות שתיהן בתינוק אחד, ולצדו מוטל תינוק אחר, מת. האחת - התובעת - טוענת כי היא והאשה האחרת - הנתבעת - גרות בבית אחד, ושתייהן ילדו בהפרש של שלושה ימים, ובן הנתבעת מת כי שכבה עליו, ועל כן נטלה הנתבעת את הבן המת - כך נטען - והשכיבה בחיק התובעת הישנה, ונטלה אליה את בנה של התובעת. כך גרסת התובעת, ולטענתה בבוקר התברר לה כי אין הבן המת שבחיקה בנה שילדה. הנתבעת מכחישה, והמלך מבקש חרב; הוא מצוה - לא פחות - לגזור את הילוד החי, ליתן מחציתו לאחת ומחציתו לאחרת; אך האם שבנה החי מבקשת, כי נכמרו רחמיה, שלא להמית את הילוד אלא ליתנו לצרתה; ואילו האשה השניה אומרת "גם-לי גם-לך לא יהיה, גזרו" (ג', כ"ו). המלך משתכנע בצדקת האם האמיתית, מצוה לתת לה הילוד החי כי היא אמו, והדבר עושה רושם רב בציבור בישראל, ומסייע לשלמה לבסס את מלכותו.

בכוונת מכוון עימעמתי את זהות האשה הזוכה. ישנן שתי קריאות קוטביות לסיפור הזה, הקריאה הרואה את הנתבעת כזוכה במשפט, והאחרת הרואה את הנתבעת כזוכה. לכאורה הקריאה הפשוטה, שעליה גדלנו, היא שהתובעת היא האם האמיתית, ואילו הנתבעת היא ה"רעה". אך יש סבורים, כי התובעת מעלילה על הנתבעת, תוך ניתוח לשוני של דברי שתי הנשים. כשלעצמי עודני חש ביתר נוחות עם הקריאה ה"פשוטה", אך איני יכול לבטל את הקריאה השונה, ולשתיהן אחיזה בטקסט.

כיצד ניתן להביט אל משפט שלמה במשקפי שופט בן ימינו? כיצד היה המשפט המודרני מתיחס לסיטואציה מעין זו? פשיטא שמצב כזה - של מחלוקת על זהותו של ילוד - יהא נדיר עד מאוד, אך אינו בלתי אפשרי במציאות האנושית המורכבת, כאן ובמדינות אחרות. הסיפור מעורר שאלות מהותיות ושאלות דיוניות.

אפתח דווקא במהות; המדע המודרני מזמן אפשרויות שלא שערום אבותינו, כך שאת זהות האם הביולוגית ניתן היום לקבוע בכלים מדעיים של בדיקת DNA ובדיקות ביולוגיות אחרות. מבחינה זו היה הנושא נפתר על אתר ללא קושי. ואולם, לא היו מבחני DNA בימי שלמה. ועל כן נדרש ההליך; ולשלמה אין כנראה היכולת לנהל אותו דיאלוג משפטי של אברהם עם הקב"ה להגנה על אנשי סדום (בראשית י"ח, כ"ג ואילך). את המלך כשופט אישית ניתן לראות במשקפיים שבהם אנו מתבוננים אל שופטי ספר שופטים, שהם על פי רוב בעלי תפקיד כפול – מנהיגי העם וגם שופטיו; ונזכור עוד לפני כן את משה הכורע תחת נטל המשפטים, כפי שמאבחן חותנו יתרו (שמות י"ח, י"ג ואילך) ובספר שופטים – למשל דבורה הנביאה היושבת תחת התומר (ד', ד'), ונזכור גם את זקני בית לחם יושבי השער במגילת רות (רות ד', א'-ב'). כמסתבר, ארמון המלך – בדומה לשער העיר במגילת רות ולכיכר העיר האתונאית – הוא גם מקום המשפט; וכדברי הנביא ירמיהו, התובע מן המלכים (כ"א, י"ב) "בית דוד כה אמר ה' דינו לבקר משפט והצילו גזול מיד עושק, פן-תצא כאש חמתי ובערה ואין מכבה מפני רע מעלליהם" וקדמו לו דברי הנביא ישעיהו (א', ז') אל "קציני סדום" שבשלטון - "למדו היטב דרשו משפט, אשרו חמוץ, שפטו יתום, ריבו אלמנה".

משפטו של המלך שלמה היה קצר, על אתר; יש בכך מעלה, אך גם קושי מבחינת הכרת הנפשות הפועלות; בימינו, בכל מקרה, גם בהינתן הורות ביולוגית, היה צורך בתסקיר שירותי הרווחה, כך שלפני בית המשפט היתה נפרסת תמונה רחבה של רקע הילוד ומשפחתו. את הילוד במקרה כגון דא היה מייצג היועץ המשפטי לממשלה באמצעות נציגיו.

במהלך משפט שלמה חזר המלך על דברי בעלות הדין: "זאת אמרת, זה בני החי ובנה המת, וזאת אמרת, לא כי בנך המת ובני החי". מכאן למדו חז"ל כלל פרוצדורלי, "וצריך הדיין לשנות טענותיהם (של בעלי הדין) מפיו (דברים רבה ה', ה'); וכך להלכה וכך פוסק הרמב"ם (סנהדרין כ"א, ט') "וצריך הדיין לשמוע טענות בעלי דינין ולשנות טענותיהן...", והדברים נסמכים על משפט שלמה. כיום ממלא תפקיד זה פרוטוקול בית המשפט, שבאמצעותו אמור בית המשפט לתעד כדבעי את דברי בעלי הדין, ופעמים שלשם הבהירות אכן חוזרים השופט או השופטת על הדברים, כדי שהתיעוד יהא מדויק.

ואחרי כל אלה, ההיתה הכרעתו של שלמה היסק פסיכולוגי מן הראיות לפי "התנהגותם של העדים", "אותות האמת" שבית המשפט בישראל מצווה בהם כיום לפי

פקודת הראיות (סעיף 53)? נביא את לשון הסעיף: "ערכה של עדות בעל פה ומהימנותם של עדים הם עניין של בית המשפט להחליט בו, על פי התנהגותם של העדים, נסיבות העניין ואותות האמת המתגלים במשך המשפט". כך עולה מן הסיפור המקראי כפשוטו, אך חז"ל (בבלי מכות כ"ג, ע"ב) מיחסים את הכרעתו של שלמה לבת קול – קול ממרום – שכן אחרת ניתן לחשוש שמא הערימה אותה אשה, והיא שרימתה וזכתה שלא כדין.

הדברים נאמרים בלי למצות, וכשם שנדרשו למשפט שלמה רבים בדורות ראשונים ואחרונים, תם ולא נשלם.